

**TEKSTILOTEKA U RESTAURATORSKOM CENTRU
HRVATSKOGA RESTAURATORSKOG ZAVODA U LUDBREGU
PROJEKT PREVENTIVNE ZAŠTITE POVIJESNOG TEKSTILA**

TEXTILE ARCHIVE AT THE LUDBREG CONSERVATION CENTRE
OF THE CROATIAN CONSERVATION INSTITUTE
A PROJECT OF PREVENTIVE PROTECTION OF
HISTORICAL TEXTILE

Venija Bobnjarić-Vučković
Hrvatski restauratorski zavod Zagreb
Restauratorski centar Ludbreg
vvuckovic@h-r-z.hr

UDK / UDC 025.85:677
Pregledni rad/ Scientific review
Primljeno / Received: 6.6.2014.

Sažetak

U tekstu je ukratko opisan projekt Tekstiloteke, zbirke povijesnog tekstila, u Restauratorskom centru Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Ludbregu. Na projektu surađuju konzervatori Ministarstva kulture i restauratori Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Tekstilni predmeti pohranjeni u Tekstiloteci, prikupljeni su po župama na području SZ Hrvatske jer su mnogi ugroženi zbog loših uvjeta čuvanja. Na njima se u sklopu programa Tekstiloteke provodi preventivna konzervacija, a u budućnosti bi trebali postati temelj budućeg Muzeja tekstila. Na taj način bili bi sačuvani od propadanja te postali dostupniji svim stručnjacima koji se bave tim dijelom primijenjene umjetnosti kao i tehnologijom tekstilne proizvodnje.

Cljučne riječi: Tekstiloteka, povijesni tekstil, preventivna zaštita i konzervacija, muzej tekstila

Summary

The paper gives an overview of the project of the Textile Archive, a collection of historical textiles at the Ludbreg Conservation Centre of the Croatian Conservation Institute. The project is a collaborative effort of conservators from the Ministry of Culture and the Croatian Conservation Institute. Textile artefacts kept at the Textile Archive were collected from parishes across NW Croatia, with many of them endangered due to poor keeping conditions. They are subjected to preventive conservation as part of the Textile Archive programme, and are designated to become the heart of the future Museum of Textile. This way they could be preserved from deterioration and become more accessible to all experts in this field of applied arts or in the technology of textile production.

Keywords: Textile Archive, historical textile, preventive protection and conservation, museum of textile

Uvod

Nakon održanoga stručno-znanstvenog skupa “Najvažniji postupci za očuvanje i poboljšanje stanja umjetnina od tekstila”¹ u organizaciji Hrvatskoga restauratorskog zavoda, jedan od glavnih problema koji se nametnuo bila je ugroženost povijesnog tekstila na terenu, posebno u župama i samostanima. Stoga je, na prijedlog konzervatora za pokretnu baštinu Ministarstva kulture, jedan od zaključaka skupa bio da se uspostavi *tekstiloteka* za preventivnu zaštitu i čuvanje ugroženih povijesnih tekstilnih predmeta, a prikupljena građa bi, između ostalog, trebala postati temelj za budući muzej tekstila.

Pripremni radovi na osnivanju tekstiloteke

Hrvatski restauratorski zavod je prihvatio poticaj i ponudio prostor u Restauratorskom centru u Ludbregu, gdje su osigurani svi potrebni preduvjeti za pravilno čuvanje i pohranjivanje ugroženih tekstilnih predmeta. Osim toga, u Centru rade stručni djelatnici – konzervatori i restauratori specijalizirani za povijesni tekstil koji mogu provoditi sve faze preventivne zaštite i konzervacije te voditi brigu o pravilnom čuvanju pa je Ministarstvo kulture predloženi projekt odobrilo, te tijekom 2009. godine osiguralo početna sredstva za nabavu opreme i pribora.

¹ Stručno-znanstveni skup “Najvažniji postupci za očuvanje i poboljšanje stanja umjetnina od tekstila” održan je od 24.-26. studenog 2008. godine u Zagrebu.

Prostorija predviđena za tekstiloteku nalazi se na prvom katu sjevernog krila dvorca Batthyany u Ludbregu. Prostor je prostran i visok, suh i svijetao, ali zaštićen od izravnog djelovanja sunčevih zraka jer su na prozorima, usmjerenima prema sjevero-zapadu, postavljena platnena sjenila. Prva faza ostvarenja projekta odnosila se na nabavu opreme za pohranu (drvene ormare s policama, metalne ladičare i police za smještaj predmeta) te najnužnijeg materijala i pribora² potrebnog za obradu građe i za pohranjivanje. Nabavljen je kartotečni metalni ladičar za pohranu dokumentacije (mapa za dosjee). U prostor tekstiloteke ugrađena je i raspoloživa oprema Centra za praćenje i održavanje mikroklimatskih uvjeta (loggeri, ovlaživači i odvlaživači), a povremeno se koristi i Psihrometar³ za dodatni nadzor relativne vlage.

Organizacija prikupljanja građe

Usporedo s opremanjem prostora za tekstiloteku, uslijedila je pismena obavijest svim nadležnim konzervatorskim odjelima, biskupijama i redovničkim provincijama u Hrvatskoj kako bi bili upoznati s projektom koji omogućuje pohranu ugroženoga i oštećenoga povijesnog tekstila izvan upotrebe, a koji zateknu na terenu ili ga sami posjeduju. Na taj način se imaocima željelo ukazati na vrijednost i nužnost čuvanja tekstilne baštine koja se često zanemaruje i zbog toga nesvjesno uništava.

Uspostavljanjem osnovnih preduvjeta za formiranje tekstiloteke tijekom 2010. godine, započeo je konkretan rad na prikupljanju građe na terenu. Ovaj posao odrađuju zajednički konzervatori Konzervatorskih odjela Ministarstva kulture⁴ te konzervatori i restauratori Restauratorskog centra Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Ludbregu.

Zamišljeno je da se u sklopu ovog projekta povremeno sastaje i stručna komisija koja bi građu pregledala te izvršila vrednovanje radi osmišljavanja daljnjih aktivnosti i stvaranja budućeg statusa.

² Materijal i pribor, nužan za početak rada tekstiloteke, bio je: beskiselinski papir u roli i arcima, role od beskiselinskog kartona, kutije od beskiselinskog kartona manjih dimenzija, Avos folija, molton, škare, pincete, etikete za numeraciju, pamučni konac za numeraciju, silika gel, muzejske olovke, muzejski usisivač s nastavcima, rezervni filteri i vrećice za usisivač, tehničko platno, tyweek, pamučne rukavice, maskice za prašinu, kape za prašinu, plastične kutije s poklopcima, plastični koš.

³ Psihrometar je nabavljen iz donacije Bavaraca 1996. godine na traženje prof. dr. Erasmusa Weddigena, restauratora mentora u RC Ludbreg.

⁴ Posebno dobra suradnja uspostavljena je s konzervatoricama Konzervatorskog odjela Varaždin, čijim zalaganjem je prikupljen veći dio građe koja je do sada pohranjena u tekstiloteci.

Prikupljanje i obrada tekstilne građe

Uz prethodno upoznavanje terena radi uvida u zatečeno stanje tekstilnih predmeta, vrši se odabir vrijedne i ugrožene građe koja potom, u dogovoru s predstavnikom vlasnika (najčešće župnikom), bude preuzeta na temelju reversa o preuzimanju. Ovim dokumentom preuzeta umjetnina i dalje ostaje u posjedu vlasnika te se predaje samo na pohranjivanje i čuvanje radi zaštite te ju je u svakom trenutku moguće povući iz tekstiloteke.

Do sada je prikupljena ugrožena tekstilna građa većinom s područja Varaždinske županije i to na lokalitetima:

1. crkva Presvetog Trojstva u Klenovniku,
2. crkva sv. Marije Magdalene u Bednji,
3. crkva sv. Marije Magdalene u Ivancu,
4. crkva Presvetog Trojstva u Ludbregu,
5. crkva sv. Martina u Martijancu,
6. crkva sv. Križa u Križovljanu i
7. crkva sv. Benedikta u Hrastovljanu;

a jedan manji dio je prikupljen s područja Koprivničke i Zagrebačke županije: crkve sv. Ivana Krstitelja u Koprivničkom Ivancu i sv. Martina biskupa u Jamnici Pisarovinskoj.

Kao i u mnogim drugim župa i samostanima, i u gore navedenim crkvama tekstilni predmeti za liturgiju čuvali su se na neprikladnim mjestima starih i trošnih sakristija, crkava ili župnih dvorova u lošim i nepovoljnim uvjetima te unutar prastarih, crvotočnih i prašnjavih sakristijskih ormara ili komoda s ladicama. U njima su predmeti bili ovješeni na neprimjerene vješalice ili tijesno nagurani, izloženi djelovanju prekomjerne vlage iz zraka, velikim oscilacijama temperature i relativne vlage (RH), a pored toga nezaštićeni od taloženja prašine iz okoliša te djelovanja raznih insekata, glodavaca i mikroorganizama.

Prikupljena građa se po preuzimanju podvrgava postupku dezinfekcije. Dezinfekcija se provodi preventivno radi zaštite predmeta u slučaju kontaminacije insektima ili mikroorganizmima, a svakako prije unošenja predmeta u prostor spremišta tekstiloteke. Ova mjera predostrožnosti poduzimala se kako se prostor tekstiloteke ne bi kontaminirao novom zaraženom građom. Dezinfekcija se obavlja na više načina, što ovisi o raznim čimbenicima: o vrsti građe i njenom stanju te hitnosti postupka. Stoga se kombiniraju metode γ -zračenja

na Institutu “R. Bošković” u Zagrebu, pothlađivanja ili dezinfekcije u komori RCL-a primjenom inertnog plina dušika. Dok su prve dvije metode učinkovite već nakon kratkotrajnog izlaganja (od svega nekoliko sati do nekoliko dana), dezinfekcija dušikom se preporuča u trajanju od 8-10 tjedana.

Nakon dezinfekcije pristupa se postupku interventne konzervacije koja podrazumijeva sljedeće postupke:

- uklanjanje površinske prljavštine i prašine usisavanjem preko mrežice i uklanjanjem četkicama i pincetama
- preventivnu konzervaciju najugroženijih i najoštećenijih dijelova podlaganjem ili umetanjem između dva sloja tehničkog platna (til)
- pravilno pakiranje i pohranjivanje umatanjem u beskiselinski papir ili Avos foliju unutar metalnih ladičara, kutija od beskiselinskog kartona ili drvenih ormara. Na svakoj kutiji ili ladičaru nalazi se inventarni broj predmeta koji sadrži. Predmeti su raspoređeni u spremnike i ladičare prema lokalitetu, a unutar lokaliteta prema cjelinama / kompletima,⁵ veličini i bojama.

Slika 1. Tekstiloteka: misnica pohranjena u metalnom ladičaru
(Foto: V. B. Vučković, 2011.).

⁵ Komplet crkvenog ruha čine: misnica, velum, manipul, stola, bursa, pala.

Izrada dokumentacije o prikupljenoj građi

Istovremeno s postupkom preventivne konzervacije, izrađuje se uobičajena muzejska dokumentacija koja se sastoji od inventarizacije upisivanjem u knjigu dosjea čime svaki predmet dobiva svoj inventarni broj. Broj se upisuje ručno pH neutralnom arhivskom olovkom na kartončić od beskiselinskog kartona i pričvršćuje za predmet bijelim pamučnim ili lanenim koncem. Potom se izrađuju kartice predmeta u kojima se bilježe osnovni podaci o vlasniku, lokalitetu, objektu i karakteristikama same umjetnine, izrađuje se fotografija predmeta u totalu i detaljima tkanina. Naknadno se izrađuje i konzervatorska dokumentacija koja se sastoji od detaljnije fotografske, grafičke i pisane dokumentacije zatečenog stanja umjetnine s dokumentiranim oštećenjima.

Slika 2. Radionica prepoznavanja tkanina s prikupljenoga crkvenog ruha iz Tekstiloteke (Foto: V. B. Vučković, 2011.).

Detaljnija obrada predmeta, pod kojom se podrazumijevaju razne metode povijesne, tehnološke i likovne analize, koja uvelike pomaže kod determinacije i datacije skupljene građe, do sada nije bila predviđena u planu rada tekstiloteke. Međutim, tijekom konzervatorsko-restauratorskih postupaka sve više se pokazalo nužnim da se restauratori i konzervatori tekstila dodatno pouče

u mnogim analitičkim metodama poput identifikacije tkanina, utvrđivanja tehnologija izrade tkanina ili samog predmeta, analize dekorativnih elemenata i sl.. Građa skupljena u sklopu tekstiloteke pokazala se kao vrlo dobar i nama dostupan didaktički materijal za tu svrhu pa je u sklopu Hrvatskoga restauratorskog zavoda organizirana dvodnevna radionica koja je u proljeće 2011. godine održana u Restauratorskom centru u Ludbregu. Radionici su prisustvovala restauratorice tekstila oba tekstilna odjela (Zagreb i Ludbreg) i u dva dana praktičnog rada na detaljnom pregledu i identifikaciji skupljene građe usvojile su metode rada i stekle nova saznanja o mnogim povijesnim tkaninama.⁶

Značajke prikupljene građe

Do sada je prikupljeno oko 300-tinjak komada tekstilnih predmeta raznih veličina i namjene, uglavnom crkvene, ali i sačuvanih fragmenata tkanina.

Slika 3. Uzorak veza metalnim nitima i svilom na tkanini s jastučića
(Foto: V. B. Vučković, 2012.).

⁶ Radionicu prepoznavanja povijesnih tkanina, koja je održana u ožujku 2011. godine, vodila je Sandra Lucić Vujičić, viši konzervator restaurator i voditeljica Tekstilnog odjela HRZ-a u Zagrebu.

Slika 4. Uzorak tkanine i ukrasnih traka
s metalnim nitima na misnici
(Foto: V. B. Vučković, 2011.)

Među njima se već sada mogu izdvojiti neki dijelovi crkvenog ruha koji su izrađeni od vrlo starih i vrijednih povijesnih tkanina poput *baršuna*, *atlasa*, *tafta*, *damasta* i *lampasa* protkanih raznobojnim svilenim, pozlaćenim i posrebrnim metalnim nitima.

Nalaze se tu i druge, danas vrlo rijetke tkanine, čiji poseban efekt je postignut izvedenicama ili kombinacijama osnovnih vezova (*platno*, *atlas*, *keper*) ili posebnim tehnološkim obradama kao što je prešanje (*moare*, *reljefni pliš*). Predmeti su dodatno ukrašeni raznoliko izatkanim *ukrasnim trakama* od svilenih i metalnih niti i lamela, *čipkama* izrađenim od pozlaćenih i posrebrnih metalnih niti i lamela primjenom raznih tehnika pletenja, *resama* i *bujonom* od svilenih ili metalnih niti te *titrankama*.

Neki od predmeta, umjesto primjene raskošnih tkanina, ukrašeni su primjenom raznih *tehnika ručnog ukrašavanja vezenjem*: *slikanje iglom*, vezenje bodovima *polukrižića petit poe*, *goblenskim bodom gobelin stic*, *vezenje križićima* raznobojnim svilenim koncem ili vunom, izradom reljefnog veza *zlatovez* pozlaćenim ili posrebrenim nitima, apliciranjem fragmentima svilenih ili vunenih tkanina pa sve do tehnike strojnog vezenja (*tamburiranje*).

Zaključak

Želimo li produžiti vijek trajanja i sačuvati od propadanja što više vrijednoga povijesnog tekstila, koji se još uvijek može zateći na mnogim neprijemljenim mjestima, preventivna zaštita i konzervacija su vrlo važne mjere prevencije. U tom postupku bitni su dijelovi pravilnog rukovanja, pakiranja, deponiranja, čuvanja i izlaganja budući da je od svih predmeta pokretne kulturne baštine tekstil najosjetljiviji i trajno izložen propadanju. Zbog toga postoji potreba za njegovom sustavnom zaštitom i obnovom.

Tekstiloteka je osnovana baš s tom namjerom da se tekstilni predmeti čuvaju na primjeren način i zaštite od propadanja. Prikupljanjem predmeta ujedno se stvara i baza uzoraka povijesnih tkanina proizvedenih ne samo u Hrvatskoj, nego diljem Europe, pa i šire. Utoliko je važnost tekstiloteke još i veća jer prikupljena građa izvor je mnogih informacija s područja kulture i znanosti.

Bitan čimbenik u projektu je podrška Ministarstva kulture i konzervatora za pokretnu baštinu, a korak koji slijedi je registracija zbirke.

LITERATURA I IZVORI

Dokumentacija Hrvatskog restauratorsko zavoda – Restauratorskog centra Ludbreg, 2009.-2013. godine

Liturgijsko ruho iz zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt. Zagreb : Muzej za umjetnost i obrt, 2010.

Tekstil paramenta : crkveni tekstil Hrvatskog povijesnog muzeja. Zagreb : Hrvatski povijesni muzej, 1998. Str. 17-57.